

SPOTKANIA Z ZABYTKAMI

INDEKS 377325 • ISSN 0137-222X

3-4 | MARZEC-KWIECIEŃ 2021

Pomnik pierwszych władców Polski – wizerunek utrwalony

JOANNA PAPROCKA-GAJEK
WOJCIECH RZYSZEWski

W zbiorach Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie od wielu lat znajduje się niezwykle interesujący wyrób rzemiosła artystycznego – miniaturowy pomnik przedstawiający księcia Mieczysława I (Mieszka I) i króla Bolesława Chrobrego, protoplastów państwa polskiego, będący redukcją modelu rzeźby Christiana Daniela Raucha, zrealizowanej w 1841 r. do kaplicy grobowej pierwszych Piastów w katedrze w Poznaniu. Podobnych rzeźbiarskich redukcji pomnika oraz jego wizualizacji w postaci rycin wykonano w kolejnych latach jeszcze wiele.

Realizację poznańskiego monumentu powierzono utytułowanemu rzeźbiarzowi Christianowi Danielowi Rauchowi (1777-1857), zaliczanemu do najwybitniejszych przedstawicieli niemieckiego klasycyzmu. Aktywność zawodową zaczynał Rauch jako kamerdyner króla pruskiego Fryderyka Wilhelma II, równocześnie uczył się rzeźby u Friedricha Valentina (1752-1819) i Christiana Ruhla (1764-1842). W berlińskiej Akademii Sztuk Pięknych pobierał naukę u Johanna Gottfrieda Schadowa (1764-1850). Następnie podróżował do Rzymu, gdzie zaznajomił się z Antonim Canovą (1757-1822) i Bertelem Thorvaldsenem (1770-1844). Dla rozwoju artystycznego Raucha ogromne znaczenie miała również przyjaźń z Wilhelmem von Humboldtem (1767-1835), w kręgu którego spotkał wielu artystów i uczonych czerpiących na potrzeby własnej twórczości z dorobku świata antycznego. Za najlepsze dzieła Raucha uważa się grobowiec królowej Luisy w Charlottenburgu oraz pomnik Fryderyka II w Berlinie. Pozostawił po sobie około 400 dzieł, wykształcił wielu wybitnych niemieckich rzeźbiarzy drugiej połowy XIX w.

Kaplica Królów Polskich w katedrze poznańskiej, zwana również Złotą Kaplicą ze względu na bogate zdobiące ją dekoracje w stylu bizantyjskim, powstała w latach 1835-1839. Pomysłodawcą upamiętnienia miejsca pochówku pierwszych Piastów był w 1815 r. przyszedł metropolita poznański Teofil Wolicki (1768-1829). Wcześniej mauzoleum uległo zniszczeniu, po zawaleniu się w 1790 r. południowej wieży katedry na czternastowieczny nagrobek Bolesława Chrobrego.

Po śmierci arcybiskupa Wolickiego kontynuatorem pomysłu oraz głównym darczyńcą stał się wielkopolski polityk – hrabia Edward Raczyński (1786-1845). Z myślą o pokrzepieniu serc w czasach utraty niepodległości, wspomógł społeczną zbiórkę na rzecz ufundowania do kaplicy pomnika z figurami antenatów państwa polskiego.

Postacie miały przypominać czyny i rolę, jaką odegrali ci dwaj mężowie w procesie

kształtowania się zrębów państwowości polskiej. W korespondencji z prof. Rauchem hrabia Raczyński szczegółowo omawiał detale dzieła, starając się nadać mu jak najwięcej akcentów narodowych. Patriotyczną wymowę przedstawienia podkreślał m.in. fakt, iż w rysach Bolesława Chrobrego ukryto podo-

biznę księcia Józefa Poniatowskiego, sławnego za wielkie czyny na rzecz odzyskania niepodległości. W korespondencji starannie omówiono krój szat, nadając im charakter „narodowy”.

Zrealizowany przez Raucha w 1841 r. pomnik stał się wzorem dla redukcji zachowanej w kolekcji wilanowskiej (odlew metalowy, patynowany, srebrzony i inkrustowany,

1 | „Mieszko I i Bolesław Chrobry”, 1843-1844, odlew z brązowanej i złoczonej cyny wykonany na podstawie modelu Johanna Bernharda Afingera, opartym na szkicu Raucha z 1828 r. (w zbiorach Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie)

2 | Albert Christoph Reindel według rysunku Eduarda Meyerheima z 1837 r., „Wielki model posągów Mieczysława I i Bolesława Chrobrego, zamówionych do katedry w Poznaniu”, 1840, chromolitografia, Zakład Litograficzny K. H. Deliusa w Berlinie (w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie)

3 | Fragment wnętrza biblioteki w galerii górnej na piętrze skrzydła południowego pałacu w Wilanowie na fotografii Henryka Poddebskiego z 1915 r., odbitka późniejsza (własność Wojciecha Przybyszewskiego)

wym. 45,2 x 33,1 x 17,8 cm). Miniaturę monumentu zamówili w 1844 r. August i Aleksandra Potoccy podczas wizyty u berlińskiego profesora i artysty. Model wykonał zapewne Johann Bernhard Afinger na podstawie szkiców Christiana Daniela Raucha. Egzemplarz wilanowski wykonany został w odlewni Christopha Fischera w Berlinie pod nadzorem Raucha. Dzięki zachowanej korespondencji wiadomo, że ostateczną cenę ustalono na 250 talarów, płatnych przez bankiera Magnusa na początku 1844 r. Zamówienie zostało dostarczone do pałacu w lutym 1845 r. Archiwalne zdjęcia i ryciny wykonane po połowie XIX w. (np. drzeworyt Aleksandra Malinowskiego według rysunku Juliana Maszyńskiego „Sala biblioteczna z ekspozycją broni dawnej w pałacu w Wilanowie”, opublikowany w monumentalnej pracy Hipolita Skimborowicza i Wojciecha Gersona *Willanów. Album (Zbiór) widoków i pamiątek oraz Kopje z obrazów Galeryi Willnowskiej wykonane na drzewie w Drzeworytni Warszawskiej z dodaniem opisów skreślonych przez...*, Warszawa 1877, tablica po s. 122) pokazują rzeźbę eksponowaną w pałacu wilanowskim,

w bibliotece mieszczącej się na piętrze południowego skrzydła. Grupa ustawiona na kamiennym postumencie, również zachowanym do dziś, stała na kominku opatrzonym herbem Potockich.

Prawdopodobnie na indywidualne życzenie zlecniodawców autorzy wprowadzili zmiany różniące miniaturową kopię od oryginału zdobiącego wnętrze kaplicy w katedrze poznańskiej, podobnie zresztą jak i w przypadku drugiej redukcji, będącej własnością Edwarda Raczyńskiego, zachowanej do dzisiaj w zbiorach Muzeum Narodowego w Poznaniu. Posążki różnią się od pomnika w kaplicy układem ciał, gestów i strojem.

Wilanowska rzeźba przedstawia dwie stojące obok siebie postacie męskie. Mężczyźni ubrani są w kolcze zbroje, z narzuconymi płaszczami. Postać prawa (heraldycznie), podpisana „Miecislauś”, okryta długim do kolan płaszczem (na pomniku poznańskim sięga on tylko kostek), spiętym ozdobną zaponą, ma pod nim krótką tunikę, przepasaną wysadzonym kamieniami pasem. Tunika nałożona jest na kaftan kolczy. Książę trzymał w lewej ręce drzewce zakończone krzyżem, na które spoglądał i wskazywał ręką prawą (trzymał, ponieważ obecnie krzyż zaginął). To kolejna różnica pomiędzy wilanowską redukcją pomnika i oryginalną rzeźbą w Poznaniu – tam opisana postać patrzy na wprost. Hełm Miecysława, inkrustowany srebrnymi paskami, zwieńczony krzyżykiem z trójlistnym zakończeniem ramion, jest wysadzany na otoku kolorowymi kamieniami. Postać lewa (heraldycznie) – Bolesław w kontraście, prawą rękę wspiera na długim, dwuręcznym mieczu w pochwie. Mężczyzna jest ubrany w zbroję kolczą, przepasaną szerokim pasem dekorowanym lwimi głowami. Na głowie ma misiurkę, a na niej otwartą koronę, również zdobioną kamieniami. Jego lewa ręka wsparta jest na biodrze, a przez ugięte przedramię przewieszony jest skraj płaszcza. Z tyłu, przy jego lewej nodze, położony jest hełm bojowy. Na cokoliczku widnieją napisy identyfikujące mężów: „MIECISLAUS” i „BOLESLAUS”.

Takie przedstawienie pierwszych polskich władców było w latach Polski porozbiorowej niezwykle popularne. Świadczą o tym m.in. liczne odwzorowania poznańskiego monumetu zamieszczane w postaci rycin w wydawnictwach krajowych i zagranicznych.

4 | Lafon według rysunku Verniera pod nadzorem Augustina-François Lemaitre'a, „Monument des Rois Miecyslwas I et Boleslas le grand dans la Cathedrale de Posen”, 1840, staloryt (w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie)

5 | Autor nieznan, „Bolesław Chrobry i Mieszko I, rzeźba Raucha”, 1845, litografia, według „Hollandsch Penning – Magazijn voor de jeugt”

6 | „Mieszko I i Bolesław Chrobry”, 1880, mosiądz srebrzony, cynk, sztuczny marmur, wys. 24,5 cm (w zbiorach Muzeum Narodowego w Kielcach, Oddział Pałacyk Henryka Sienkiewicza w Oblęgorku)

7 | **8** | „Mieszko I i Bolesław Chrobry” (plakieta z postaciami na cokole), 1858, odlew żeliwny, Augustyn (?) Plewkiewicz w Poznaniu – awers (7) i sygnatura wytwórcy (8)

Ich przykładem może być staloryt w wielotomowej publikacji Karola Forstera *Pologne* (Paris 1840) czy choćby nieporadnie wykonana litografia (w lustrzanym odbiciu) w „Hollandsch Penning – Magazijn voor de jeugt” (Holenderskie skarby – Magazyn dla młodzieży), ukazującym się w latach 1834-1852 w Amsterdamie (1845, s. 104), a także fakt, że już w 1845 r. warszawska pracownia Karola Mintera wprowadziła na rynek wersję kopii poznańskiego pomnika (wys. 67,5 cm), wykonaną z brązu złoczonego galwanicznie lub z cynku. W tym samym roku minterowską statuetkę pokazano publiczności na Wystawie Płodów Przemysłu Krajowego w salach głównego ratusza i w gmachu Banku Polskiego w Warszawie, o czym pisano w tamtejszej prasie: „Karol Minter, właściciel fabryki bronzów tudzież wyrobów z blachy lakierowanej i innych odlewów metalicznych w Warszawie przy ulicy Śto-krzyżkiej nr 1337 [pokazał na wystawie] Pomniki królów Polskich: Mieczysława Igo i Bolesława Chrobrego, z oryginału Raucha, tu przemodelowane i odlane z brązu, powleczone złotem sposobem galwanicznym [...]” („Gazeta Handlowa i Przemysłowa”, nr 70 z 6 września 1845 r., s. 1). Egzemplarze takich statuetek znajdują się m.in. w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie i Muzeum Rzemiosł Artystycznych i Precyzyjnych w Warszawie (Małgorzata Dubrowska, Andrzej Sołtan, *Rzemiosła artystyczne Minterów. 1828-1881*, Warszawa 1987, s. 83).

Zbliżona pod względem sposobu wykonania i wielkości redukcja rzeźby Raucha (Berlin, około 1840 r.) przechowywana jest w Zamku Królewskim w Warszawie (Artur Badach, *Zamek Królewski w Warszawie. Fundacja Zbiorów im. Ciechanowieckich. Fundacja Teresy Sahakian. Rzeźba. Katalog zbiorów*, Warszawa 2011, s. 176, poz. 148). Ponadto znane są podobne, lecz mniejszych rozmiarów redukcje poznańskiego pomnika z postaciami Mieszka I i Bolesława Chrobrego, wykonane w różnych technikach przez innych wytwórców, często anonimowych. Wśród nich nie brakuje egzemplarzy z imiennymi dedykacjami skierowanymi do ważnych postaci polskiej kultury, czego przykładem może być zachowana w Pałacyku Henryka Sienkiewicza w Oblęgorku (oddział Muzeum Narodowego w Kielcach) statuetka z inskrypcją na cokole: „Henrykowi

9

10

Sienkiewiczowi / POZNAŃ / 22. XII. 1900. (około 1880 r., Fabryka Karola Juliusza Mintera (?), mosiądz srebrzony, marmur sztuczny, cynk, wys. 24,5 cm; https://mnki.pl/pl/obiekt_tygodnia/2019/pokaz/321,statuetka_mieszko_i_boleslaw_chrobry,3).

Interesująca jest także żeliwna redukcja pomnika (wysokość 21,3 cm), wykonana przez bliżej nieznanego A. Plewkiewicza i datowana na 1858 r., która w 2020 r. była oferowana na sprzedaż w Antykwariacie „Rara Avis” w Krakowie (Antykwariat „Rara Avis”, 130 *Aukcja Antykwaryczna. Książki – Plakaty*. Kraków, 17-18 października 2020 r., s. 73, poz. 255). O twórcy tej statuetki wiadomo jedynie, że był poznańskim mosiężnikiem, który w tym samym 1858 r. wystawił Tytusowi Działyńskiemu lub jego żonie Celestynie rachunek „*Za jedne ozdoby Jmci Jezu[nieczytelne], na okno Klasztorne uczyni. Tal[ary] 2. [...] A. Plewkiewicz. Mosiężnik. Poznań, 14.7.1858*” (Biblioteka Kórnicka: *Rachunki różne Tytusa i Celestyny Działyńskich*, rękopis, sygn. BK 7321/1, k. 78) oraz że najprawdopodobniej miał na imię Augustyn i urodził się w 1812 r. w Gnieźnie*.

9 | „Mieszko I i Bolesław Chrobry” (plakietka w architektonicznym gotykizującym obramieniu), koniec XIX w., odlew żeliwny (własność Piotra Gulczyńskiego)

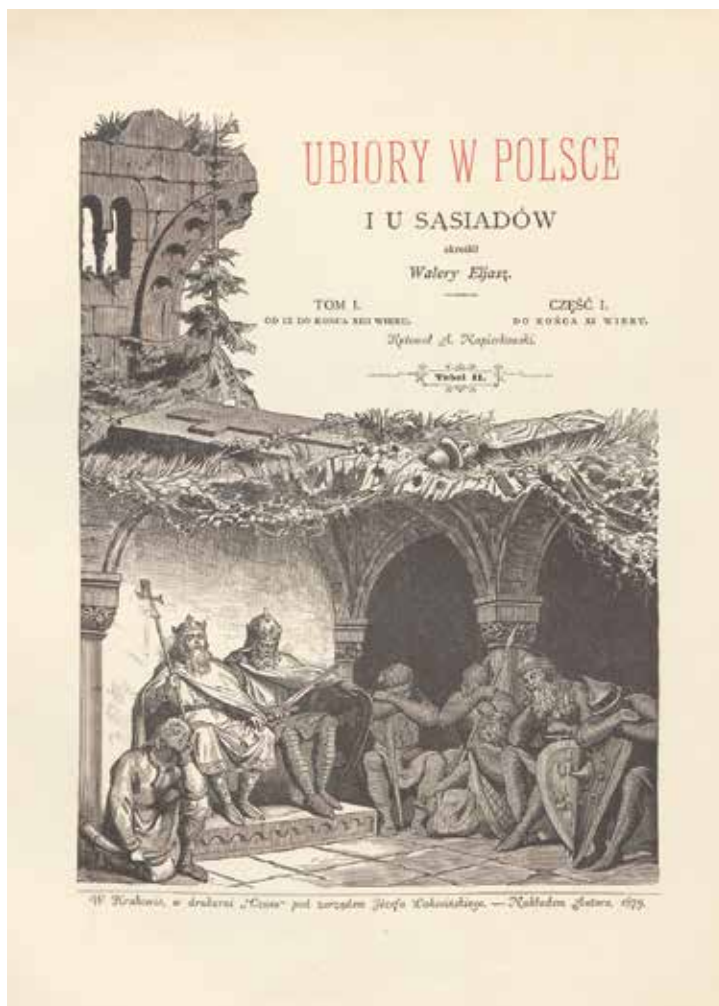
10 | Anonimowy litograf polski, „Wyobrażenie Posągu Króla Kazimierza Wielkiego stojącego w Łazienkach Królewskich”, 1828, litografia (w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie)

11 | Jan Nepomucen Lewicki, karta tytułowa teki graficznej *Album de[s] costumes polonais anciens et modernes*, 1853, litografia z mezzotintą – fragment z wizerunkami Bolesława Chrobrego i Mieszka I (w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie)

12 | Okładka książki *Dzieje Polski ilustrowane*, reprint II wydania (opracowanie Juliana Burzyńskiego, nakład Karola Kozłowskiego i Zdzisława Rzepeckiego i Spółki, Poznań 1909), Wydawnictwo Graf_ika, Warszawa 2019

13 | Artur Napierkowski według rysunku Walerego Eljasza Radzikowskiego, ilustracja okładkowa publikacji Walerego Eljasza Radzikowskiego *Ubiory w Polsce i u sąsiadów skreślił...*, t. 1, cz. 1, Kraków 1879, drzeworyt (w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie)

Z kolei w kolekcji prywatnej Piotra Gulczyńskiego znajduje się niesygnowana plakietka (wysokość bez postumentu 15,7 cm) z identycznym przedstawieniem władców, oprawiona w żeliwną ramkę imitującą gotycki portal (wysokość całej kompozycji 29,5 cm). W jej zwieńczeniu, nad głowami obu postaci, zawieszony został orzeł piastowski. W przeciwieństwie do żeliwnej redukcji Augustyna (?) Plewkiewicza, wszystkie detale tej plakiety są bardzo starannie opracowane i pozłoczone. Niewykluczone, że inspiracją do wykonania takiej zminiaturyzowanej wizualizacji poznańskiego monumentu Christiana Daniela Raucha w architektonicznej ramce była opublikowana już w 1828 r. w wydaniu w Warszawie przez Antoniego Gałęzowskiego *Nowym Kalendarzu Domowym na Rok Pański 1829* anonimowa litografia przedstawiająca króla Kazimierza Wielkiego według rzeźby Jakuba Monaldiego, znajdującej się w Łazienkach Królewskich w Warszawie (Wojciech Przybyszewski, *Warszawskie posągi Kazimierza Wielkiego*, „Spotkania z Zabytkami”, nr 9, 2008, s. 15).

O poznańskim pomniku wiedzieli także i odczuwali potrzebę jego popularyzacji Polacy, którzy po powstaniu listopadowym udali się na emigrację. Przykładem litografia z mezzotintą autorstwa Jana Nepomucena Lewickiego, będąca kartą tytułową teki graficznej *Album de[s] costumes polonais anciens et modernes* (Paris 1853), którą niespełna trzy dekady później zachwyił się krakowski archeolog, numizmatyk i kolekcjoner Władysław Bartynowski, pisząc, że jest to „okładka ułożona z samych historycznych postaci w chronologicznym szeregu ustawionych od najdawniejszych, aż do obecnych czasów, układ pełen gustu, figury wybornie z podobieństwem osób rysowane, czerpane z dobrych źródeł, metodą mezzotinto, wys. 273, szer. 200 [mm]” (W. Bartynowski, *Krótkie wspomnienie o życiu i pracach artystycznych Jena Lewickiego skreślił...*, Poznań 1880, s. 14). Wśród wielu przedstawionych tam sylwetek sławnych Polaków nie zabrakło pierwszych polskich władców odwzorowanych przez artystę, co prawda w zmienionej kolejności i tylko w połowie postaci, ale zgodnie z ich wizerunkiem w rzeźbie Christiana Daniela Raucha.

Ujęte w połowie postaci podobizny Mieszka I i Bolesława Chrobrego, tym razem

stojących każdy na swoim miejscu, można także zobaczyć na kolorowym frontyście monumentalnego dzieła *Dzieje Polski ilustrowane* (wydanie II, poprawione i powiększone w opracowaniu Juliana Burzyńskiego, nakładem Karola Kozłowskiego i Zdzisława Rzepeckiego i Spółki, Poznań 1909), które w 2019 r. doczekało się reprintu przygotowanego przez specjalizujące się w takich wydaniach warszawskie wydawnictwo Graf_ika. Co więcej, okładkę oryginalnego i powtórnego w reprimie wydania tej książki ozdabiają również, choć rozdzielone, sylwetki obu Piastów w całej postaci wzorowane na poznańskim pomniku**.

Za specyficzny przykład popularności wizerunku rzeźby Ch. D. Raucha – bez względu na to czy mamy na myśli oryginalne dzieło słynnego artysty, czy jego liczne odwzorowania w postaci rycin i statuetek – można z kolei uznać pomysł Walerego Eljasza Radzikowskiego posłużenia się tym przedstawieniem w rysunku mającym symbolizować „uśpioną świetność Rzeczypospolitej Polskiej” (a może nawet będącym ilustracją do swobodnie zinterpretowanej legendy o śpiących rycerzach pod Giewontem?). W wykonanym według tego wzoru drzeworycie Artura Napierkowskiego, umieszczonym na okładce pierwszego tomu *Ubiarów w Polsce i u sąsiadów* autorstwa W. Eljasza Radzikowskiego, bez trudu rozpoznamy postacie drzemających Mieszka I i Bolesława Chrobrego takich, jakich Rauch wyobraził w swojej rzeźbie, a obok nich uśpionych rycerzy. Tyle tylko, że pierwsi polscy władcy na drzeworycie Napierkowskiego nie stoją już dumnie na wyniosłym cokole, gmazysko (pałac?), w którym zasnęli, jest zrujnowane i obrośnięte trawą oraz krzewami. Pod ilustracją w pierwszym wydaniu książki rytownik nie ujawnił tytułu tej pracy, dał jedynie krótkie objaśnienie: „*W Krakowie, w drukarni »Czasu« pod zarządem Józefa Łakocińskiego. – Nakładem Autora. 1879*”. Także w drugim wydaniu tego poczytnego dzieła (Kraków 1889) okładkowa rycina miała pobudzać wyobraźnię czytelnika bez narzuconego z góry tytułu w podpisie.

O rzeźbie Raucha nie zapomniano także w czasach PRL-u. Kiedy w latach 1960-1966 świętowano 1000-lecie Państwa Polskiego, wśród rozpowszechnianych z tej okazji pamiątkowych wyrobów znalazła się wzorowana na poznańskim pomniku plastikowa

14 | „Mieszko I i Bolesław Chrobry”, 1960, plastikowa statuetka wykonana z okazji 1000-lecia Państwa Polskiego (własność Wojciecha Przybyszewskiego)

statuetka (wysokość 12,5 cm) z napisem na cokole: „*MIESZKO I – B. CHROBRY / MILENIUM / 960 – 1960*”. To wykonane po ponad stu latach od odsłonięcia poznańskiego monumentu przedstawienie, co prawda o wątpliwych walorach artystycznych, świadczy jednak o nieprzerwanej pamięci wielu pokoleń Polaków, upatrujących w osobach pierwszych polskich władców symbolu narodzin państwa.

JOANNA PAPROCKA-GAJEK WOJCIECH PRZYBYSZEWSKI

Artykuł stanowi rozwinięcie publikacji autorstwa J. Paprockiej-Gajek zamieszczonej w internecie na stronie Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie: [https://www.wilanow-palac.pl/mieczyslaw_i_i_boleslaw_chrobry_redukcja_pomnika_pierwszych_wladcow_polski.html].

* Za udzielenie tych informacji autorzy dziękują Pani Małgorzacie Potockiej, kustoszowi Działu Zbiorów Specjalnych w Bibliotece Kórnickiej / Polska Akademia Nauk w Kórniku.

** Za wskazanie tej informacji autorzy dziękują Panu Piotrowi Gulczyńskiemu.

(ilustracje: 1 – fot. Wojciech Holnicki; 2 – wg Edward Raczyński, „Sprawozdanie z fabryki kaplicy grobowej Mieczysława I. i Bolesława Chrobrego w Poznaniu przez...”, Poznań 1841, tabl. po s. 46; 3 – fot. Wojciech Przybyszewski; 4 – wg Charles Forster, „Pologne, par..., ancien secretaire au cabinet du lieutenant du Royaume de Pologne, chevalier de plusieurs order, member de l’Institute Historique”, Paris 1840; 5 – wg „Hollandsch Penning – magazijn voor de jeugt”, Amsterdam 1845, s. 104; 6 – [SPOTKANIA Z ZABYTKAMI](https://mnki.pl/pl/obiekt_tygodnia/2019/pokaz/321,statuetka_mieszko_i_i_boleslaw_chrobry,3;7,8-Archiwum_Domu_Aukcyjnego_„Rara_Avis”_w_Krakowie;9-fot.Joanna_Paprocka-Gajek;11-wg_J.N.Lewicki_„Album_de[s]_costumes_polonais_anciens_et_modernes”,_Paris_1853;12-wydawnictwo_Graf_ika_w_Warszawie;13-wg_Walery_Eljasz_Radzikowski_„Ubiary_w_Polsce_i_u_sasiadów_skreślił...”,_t. I, cz. 1, Kraków 1879; 14 – fot. Jerzy Mąkowski / Foto Metro w Warszawie)</p>
</div>
<div data-bbox=)